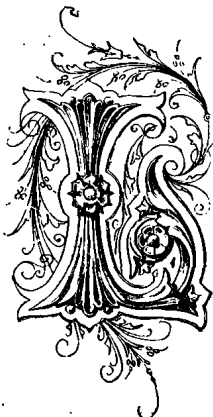

ԲԱԶՄԱՎԷՊ ՀԱՆԴԻՍԱՐԱՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՄԵՆՔ ՄԵՐ ԹԵՆԱՄԻՆ!

ՄԼԻԻՆԻ և կոծի
ժամանակն է. ջիշ
են անոնք որ ան-
տարբեր մեան և
մեր քայքայուած
կացութիւնը չող-
բան. և ջիշ են
անոնք որ բմբոսած
բլլան մեր բուն
թշնամին... Փո-
քրիկ ուշագրութիւն
մը՝ մեզ յայանի
ցոյց կու տայ, որ մենք ենք մեր հաս-
տակութեան կոյր՝ բայց ինքրիմ թշնամին:
Մենք մեր անձին շահը ու փառքը ձեռք

բերելու համար՝ վայրագօրէն կը պատերազ-
մինք հառարակաց օգտին, յառաջագիմու-
թեան և այն գործին դէմ որ նուիրական է:

Ներկայիս մեր կացութիւնը չի տարբերի
լրեալ, խեղճ օրհասականի մը վիճակէն.
մենք մեր անողջամիտ մտնոսողութեամբ,
մենք մեր սղիտութեամբ, մենք մեր նպե-
րելի նախանձովը, խոցեցիկք և անխնայ վի-
րաւորեցիկք ի վաղուց շլատուած ու նահա-
տակուած ազգութիւննիս:

Մեր հինաւորաց պատմութիւնը՝ արդէն
խսկ մեզ պարզած է, թէ ազգային շէնքին
հիմը տապալելու համար աւազանին քա-
նիները անձնական կրքերէ մղուած գոր-
ծեր են ազգաւրացութեամբ և ազգին դէմ
պատերազմելով: Անցեալէն ապագայ հա-
տարակութիւնը չբմբոսեց Գորիսային անձ-
նասիրութեան վատ ու աւերիչ ազդեցութիւ-
նը. փառամոլ իշխանազուններու՝ յաջորդեցին
եկեղեցական աւազանիք, կաթողիկոսունք
և Պատրիարքներ, որոնք Հայաստանի հա-
հատակ ժողովուրդը սկսած կառավարել իրեւ-
ազգապետ և կրօնապետ. ժողովուրդը ասոնց
օրով ալ անգործ շունչ մը չի քաշեց. և
պէտք է յանուն նշմարութեան խոտտովա-
նել, որ այդ տէրունեան պաշտօնէից տմանց
վատվար վարչութեամբ, ժողովուրդը պա-

ապակեցաւ, հալածուեցաւ, անոր ազգային և կրօնական ոգին մահացու հարուածներու ենթարկուեցաւ. նոյն ողբալի վարչութեան հետեանքն են ներկայ մեր նահատակ ժողովրդեան վրայ տիրացած երեք հիւանդ սկզբունքներ. Երօնական կոթ. Նախանձ և Անճի շահր:

*

Այն օրէն որ Արարատայ վրայ ծածաւնեցաւ Քրիստոսի դրօշը, մի և նոյն ատեն՝ ազգին մէջ մտաւ կրօնական հալածանքը: Տարօնի արինահնդ գէպքերէն առաջ, Սանատրուկ՝ ազգիս վարչապետը՝ Քրիստոսի խաչին դէմ կոռուեցաւ՝ սրով. իր հարազատ դուստրը խողխողեցաւ, նահատակուեցան Հայաստանի գլխաւոր առաքեալները, հաւատարիմ նախարարները և պաշտօնեաները գլխատուեցան, քարկոծուեցան, հրաշէկ բեւեռներով վարուեցան: Հայաստանի քրիստոնէութեան առաջին օրէն ծագեցաւ կրօնական երկպառակութիւնը ի մէջ հաւատացելոց և սնապաշտից. համազգի համարին հասարակութիւնը կրօնքի պատակտումով ինքն իր ազգին թշնամին ու հալածողն եղաւ:

Հայաստանի Լուսաւորիչ Հօր ժամանակ, բռնկեցաւ կրօնական պատերազմի առկայածեալ հուրը. պատմութիւնը մեզ ցոյց կուտայ հարազատից արեւտն ներկուած էջեր:

Տարօն, Հայաստանի չքնաղ և պատմական յիշատակներով անմահացած երկիրը, կրօնական ամենէն մեծ ու ամենէն սոսկալի կռուի արինատ թատրոնն եղաւ: Տեղւոյն կոատանց քրմապետք իրենց գինակիր գումարտակով պատերազմեցան Անգիլ տան իշխանին հազարաւոր նորադարձ քրիստոնեայ զինուորաց հետ:

Երկուստեք Հայու հարազատ արիւնը հեղեղօրէն վազեց և ողողեց Տարօնի ծաղկաւտ երկիրը. օրերով պատերազմը կատաղաբար շարունակուեցաւ. քրմապետն և քուրմեր իրենց հազարաւոր զինուորներով հալածուեցան Քրիստոսի խաչէն. Լուսաւորիչը՝ հայ կոատունները նուիրական սուրբ տաճարներու փոխարկեց: Յաղթանակը արեւնահեղութեամբ կատարուեցաւ. և արդէն Քրիստոնէութեան ծագման՝ գրեթէ ոչ մի

երկիր աղաւթեցաւ կրօնական կռուէ ու հալածանքէ. . . Ընդհանուր ազգութեան մէջ բարոյական մեծ յեղաշրջում մը առանց վիթխարի խռովի և ալէկոծութեան կարելի չէր: Մենք մեր ազգը այս պարագային մէջ չենք պախարակիր. վասն զի երկու կողմանէ մեհնականներէ ու քրիստոնեաներէ մղուած պատերազմը անխաղախ կրօնականութենէ մղուած էր: Բայց դարեր անցնելէն յետոյ, երբ պատմութեան մէջ կը տեսնենք մինչեւ մեր օրերը հասած համարին և գրեթէ համակրօն ազգիս մէջ ողբալի կրօնական կոխներ, բնաւ ինքզինքնիս արդարացնելու միջոց մը չենք գտնիր: Այս կողմը այսօր դեռ աւելի պախարակելի դարձած է՝ քանի որ նոյն իսկ ժողովրդեան մէջ կ'որոտայ՝ Ազգը կրօնքէն անջատելով Հայութիւնը կանգուն պահելու գաղափարը:

Հիթանոս և Քրիստոնեայ Հայերու մէջ կրօնական խորութիւնը շատ մեծ էր, և որով անկարելի էր միութիւն և համերաշխութիւն հաստատելն նա մանաւանդ խաւար դարերու մէջ: Բայց երբ ամբողջ Հայութիւնը Լուսաւորչայ և իր արժանաւոր յաջորդներու ատուածային վարպետութեամբ քրիստոնեայ դարձան, այլ եւս պէտք չէր արժարծել և անշէջ պահել կրօնական կռուիչ հուրը. և սակայն պատմութիւնը մեզ կը վկայէ՝ որ Հայաստանի բաղմաշարչար զօտակները կրօնական կեղծուպատիր խղիւրդներու քայքայող հարուածներէն ազատ չմնացին: Ժողովրդեան մէջ մուտք գտան շատ տեսակ աղանդաւորներ, որոնք պակասութեամբ նախնի անձնանուէր առաջնորդաց, անսանձօրէն սկսան գործել, պառակտել ժողովուրդը. աղանդաւորներու գործին մասամբ մ'ալ աշակցեցան թոյլ, կաշառակուլ, արծաթամել պատրիարքներ, որոց ազգակործան շանթերը մի քանի դար առաջ բացին Հայութեան մէջ այն կրօնական խորութեան մեծ անդուշը, որ դեռ բաց է. . . և այն բաց պիտի չի մնար, եթէ ըմբռնէինք որ կրօնական տկարամիտ խորութեամբ՝ մենք մեր քչեամբն կ'ընթաց, ազգութեանը՝ որ ամբողջ Հայութիւնը կը ներկայացնէ, կը յօշոտենք տարբեր դասանանքի ճիւղաներով: Մարագայն տխմարն է այն:

որ չլմբոններ թէ կրօնական կոիւ միջոյով
Հայութեան ամենէն անգուծ թշնամին կ'ըլ-
լայ: Լուսաւորութեան դարուն մէջ Հայ չէ
այն, որ ազգին միութեան շէնքը կրօնական
կոուի Հարուածներով կը ոմբակոծէ կ'աւերէ:
Մենք մեր շուրջը նայելով, տխուր է ըսելն,
որ պիտի գտնենք դեռ ալոպիսի կեղծ կրօ-
նամոլ ազգութեան, որոց կուսի նպատակն
չէ ազգին անգորութիւնը կամ ապահովու-
թիւնը, այլ ամենի խաղախութեամբ միամիտ
տողովրդեան սիրելի ըլլալն . . . Եւ երանք
թէ Հայ մամուլի մեծ մասը, թողլով փո-
շայական շահախնդրութիւնը, մերկացնէր ալ
դիմակաւոր ազգամոլները ու խաղաղանէր
անոնց մերութեանական բարքն:

Կրօնական մոլեռանդ կոիւները մի միայն
մեր ազգին չենք վերադրեր. այլ տխուր ու
թեթեւամիտ թերութիւնը Հանրազգային է.
բայց մենք քանի որ շօշափելի փաստերով ըմ-
բռնած ենք թէ չենք այն ազգերէն, որ կրօնը
ազգէն անշատ կը նկատեն, ու ազգութեան
զրօշին տակ կաթողիկի, հրէի ու բողոքա-
կանի խտր չեն գնիր և որով ազգին միու-
թեան ուղոյն բնաւ չեն փնտսեր, ուրեմն
պէտք է որ անոնց տկար կողմն օրինակած
ատեն՝ արիական ու վսեմ ազգային ան-
խտրութեան իրենց սղին ալ մեզ խրատենք:

✱

Կրօնական կեղծաւոր կոիւներով մենք
զմեզ վիրաւորեցինք. կործանող էր ալ Հա-
րուածը՝ որուն յաջորդեցին բնատուր նա-
խանձի ահաբեկիչ փնտսերը: Չկրցանք ըմ-
բռնել որ մեզի պէս փոքր ե ողորմելի ազ-
գութիւն մը կենդանի պահելու համար՝ նա-
խանձէն դուրեալ ոգւով իրարու դէմ պէտք
չէինք պատերազմել: Նախանձը անխտր ա-
մէն աստիճան դասակարգին մէջ մուտ գտնե-
լով, գործեց ու կը գործէ: Մեր ընկերին
յաջորդութիւնը, յառաջագիմութիւնը անոնցն
որքապղծութիւն մը համարեցինք. ընկերին
զարգացման ոչ թէ ձեռնարկու եղանք, այլ
խոչընդոտ: Առանց Հին պատմութեան էջե-
րէն օրինակ բերելու, նորերէն կ'ուզենք յի-
շատանկել մի քանի դէպքեր:

Երբ մի քանի գարեթ անաջ՝ շնորհի կրօ-
նական երկպառակութեանց ծնունդ առին

Լուսաւորչական ու Հոռովմական, արբացի
ու կողծօցի, անտոնեան ու զրմամուտեան Հա-
մազգի և ինչ ինչ փափուկ խնդիրներով տա-
րանջատ որոյն մարմիններ, բնականապէս
ամէն առանձին բաժանունը իրարու բարե-
կամի անող շաքով չնայեցան: Այն ամէն
դասակարգ որ ի սէր ազգին յառաջագիմու-
թեան ամէն ջանք կը տածէր, պատիւ ու
համակրանք կը վայելէր, նա ամենէն առաջ
նախանձի ձաղկանքը կը կրէր:

Սրբազան աթոռներու վրայ անարժան
վարչապետներու հետ, արժանաւորներ ալ
բարձրացան ու սկսան անձնանուիրութեամբ
հովուել իրենց սգաւոր հօտը. կը տեսնենք
հովուապետներ որ սրբաշնորհ Ներսէսներու
հոգոյն հետեւողութեամբ կը գործեն, կը
հովուեն, կ'առաջնորդեն, կը պայծառացնեն
եկեղեցին, կը կանգնեն ուսումնարաններ,
անկեղծոցներ. բայց միեւնոյն ատեն ստո-
րակարգ կամ աւելի բարձրաստիճան անաւ-
ժան պաշտօնակիցներ՝ նախանձի հրով տո-
չորուած, կը պատերազմին անոնց դէմ. ա-
մէնէն սարսեցուցիչ միջոցներու դիմած, կ'աշ-
խատին կործանել անոնց ազգային գործը.
ու առանց խղճի բողոքներու մտադիր ըլլա-
լու, կը լինին ազգին դաւաճան, հարազա-
տեց արեւմտեան արեւնածուծ, Երկու դար առաջ
կ. Պոստը և Երեսօղեմայ պատրիարքա-
րաններու մէջ կատարուած ողբական տոմա-
ններ, և Հոռովմական հասարակութեան զա-
նազան բաժանմունքներու միջեւ ծագած ան-
բարեկամի վէճերը ու Հալածանքները, ամէն
ալ բնատուր կործանիչ նախանձէն մղուած
են:

Նախանձը մեր յառաջագիմութեան և մեր
եղբայրական համբարալի գործին՝ անհունա-
պէս փնտսած է անցելոյն զայնթաղեցուցիչ
շրջանին մէջ. անոր նախնիները ներկայիս
մէջ ալ չեն դադարած: Մեզ համար ան-
ցեալը դատել ու խաղաղանել անօգուտ ջուր
ծնծել մըն է: Կարող ենք կուսիլ ներկայ
նախանձորդներու զօրիակին ուղղուող դէմ, և
միութեամբ գործելու նպատակու. այլ կ'ըլ-
լայ մի մեծ ազգային հրաշագործութիւն. ու
այլ գործին պէտք է նպաստել ամէն մի ազ-
գային խղճամիտ գործիչ:

Այսօր չենք տարակուսիր որ ամէն մի բանգէտ ընթերցող, ըմբռնած չլլայ որ մեր ամէն տեսակ յետադիմութեանց պատճառն՝ նախանձն է:

Արտասահմանի երիտասարդ անփորձ ազգասէրները որ նախանձէն զգեալ, ինքնուրոյն գործեցին Հակառակ իրարու ու անսահման վատութեամբ, այսօր ըմբռնելով իրենց մեծ սխալը, գտնէ թուցիկ թղթերու վրայ գիրկընդիսառն եղբայրական հաշտութեամբ գործելու գովելի պատրաստականութիւն ցոյց կու տան: Եւ այս ընդօրինակելի յառաջադիմական շարժում մըն է:

Այժմ նախանձը, այդ Հին ուրուական գազանը, իր ճիրաններուն մէջ առած է մեր մամուլը, և մամուլը որ ծնած էր ազգին յառաջդիմութեան ուղին ցոյց տալու նպատակաւ, այն իր ներկայ ամենէն թույլ ու ամենէն զագիր նախանձատ ճունչամով ետ կը մղէ այն ամէն գործ որ իրական ու անխաբար գործիչներ՝ յառաջդիմութեան գաղափարով կազմած ու պատրաստած էին:

Նախանձը՝ ծնունդ տուաւ ներկայ բազմաթիւ թերթերու, որոնց շատերուն զուտ նպատակն է ազգատն ժողովրդեան լուման կողսպտել իրենց մտքին ամենէն ճղճիմ ու անբարկ շաղկրատութեամբը. որոց նպատակն է իրարու յառաջադիմութեան սպանիչ Հակառակորդներ ըլլալն, որոց նպատակն է՝ կաթնածաղարկ իրենց պաշտօնակիցները որպէս զի միայն իրենց ժողովրդեան միամտութենէն օգտուելու ազատ ասպարէզ մ'ունենան: Իւրաքանչիւր տարի նոր նոր թերթեր ենկօրէն կը ծնին և իրենց էփիմերեան կեանքին մէջ կ'աշխատին փոթորկալից Հովերով խռովել նոյն իսկ այն թերթերն՝ որ սփինքոյ մը անգործութեամբ կ'ապրին անլրջով: Անժառանգ ճշմարտութիւն մըն է, որ շատ թերթերու միակ գործն է նախանձէն ծնած մի քանի կուսակցութեանց կիւրք վառ պահելն, իրարու դէմ ունեցած թշնամութիւնը յառաջ մղելն: Ու այսպէս մեր լրագրութիւնը ժողովրդեան առջև գայթակղական դիրք մը կ'առնու: Շատ անգամ ոչ մի կուսակցութեան պատկանող յօդուածագիր, երբ գովէ այս կամ այն կուսակ-

ցութեան անդամ գրչին մի գեղեցիկ գործը, նա Հակառակ կուսակցութեան քննախնդիր Հարուածներու կ'ենթարկուի. գովող յօդուածագիրը եթէ առաջ հանճար մ'էր, յետոյ տխմար, անպէտ մի անձ կը դառնայ... Չէ. պէտք չէ գովել իր անձէն և իրեններէն գտն ոչ ոք, նախանձը վրէժիկն է, պատրաստ է իր ամենէն նողկալի ժանտը թափելու: Բայց մեզի համար քաջ, աբիական են այն թերթերը, որ առանց ոչ ոքի նախանձուտ հարուածներու ուշ ցնելու, ի սէր անկեղծութեան, գովելին կը գովեն, և յանուն արդարութեան՝ պարտաւելին կը պարտաւեն:

Եթէ ներկայիս շատերը՝ լրագրութիւնը մեր ժողովրդեան բարոյականին և գիտութեան մեծ կրթութեան կը համարեն, ուրեմն ամէն մի լրագրի պարտքն է, ի սէր մեր ողբալի ազգին՝ ողջ ողջ թաղել մարդկային ամենէն բիրտ տխտ՝ նախանձը, դրեւ ու գործել անաչառութեամբ: Ըլլանք անաչառ, այն ատեն՝ նոյն իսկ Հակառակորդը, եթէ ոչ Հրապարակաւ, բայց լռելիայն մեր սիրելի խնկարկուններ կ'ըլլան. ու ժողովրդը մեր խօսքերը սինէական պատգամներուն հետ կը դասէ. ժողովրդը պիտի չլրջովի, չխտովի, չզայրանայ, երբ նախանձագործը անաչառութեամբ քննադատութեան հրաշէկ խորանով պիտի տաղենք՝ զինքը նուստստացնող թույլ բարքերը:

Մեր ազգը պէտք է նախանձէն բուրդովին զուրկ լինի, նա թող խորտակէ չափ նախանձը, բայց ոչ քաթիճ. օրինակ, երբ մենք կը տեսնենք որ մեզմէ վեր կամ հաւասար և կամ ստորին անձ մը, ընկերութիւն մը կամ խմբագրութիւն մը, աւելի կը յառաջադիմէ քան մենք, այն ատեն մեր մէջ պէտք է որ նախանձը տրոփէ, և առանց ընկերին յառաջադիմութեան խոչընդոտներ յարուցանելու, առանց փողոցային հայհոյի լեզուով ու գրչով մենամարտելու, անուանարկելու, հրէշային ստեր օտեղծելու, պէտք ենք ջանալ, աշխատել, քրտնել թափել, գործել այնպէս, որ քան զայն աւելի յառաջադիմ երևանայ ու ըլլանք, և այդ ջանքը մեզ համար քաթի թ ու ստոյր նախանձ է, և շատ կարեւոր մեր յառաջադիմութեան. ներ-

կայիս այս տեսակ նախանձը իբրեւ պարտք պէտք է ծանրանալ մեր թերթերու, կրթարաններու և ամէն մի յառաջադիմաստէր անհատներու վրայ:

Ճանչնալով այս պարտքը, Մենք մեր ազգին բշխման շնորհիւ ըլլաք:

*

Մեր ազգին իբրեւ արմատական երրորդ թերութիւն՝ յիշեցնէք անձնական շահը: Ինչ որ կը յիշեմ, ժամանակին՝ Շիլլէր կամ անոր նման մի այլ խոշոր հանճար, ըսած է. Անձին շահը փնտռողը՝ ազգին կամ հասարակարանը բշխման է: Եւ ըստ իմ տկար գաղափարներէս, այդ բացատրութեան մէջ, բնաւ չափազանցութիւն չեմ գտնար:

Ինչի համար բնութիւն է ազգին կամ հասարակութեան մէջ պարագործն՝ քան անձին շահամը անդամը. վասն զի գրեթէ անկարելի է որ անձնական շահասէրը՝ զուրկ ըլլալ շատ մը թերութիւններէ որ հասարակութեան կամ ընկերին օգտին ու շահուն ուղղակի կամ անուղղակի չի ֆէստաւ, մինչև զի պարագործ անհատը, մի անշնայ զէնք է, ինքն իր անձին մէջ չէզոքացած է:

Մեր ազգին յետադիմութեան, նա մանաւանդ նահատակութեան մի մեծ պատճառն ալ եղած են իր մէջ սնուցած անձին շահասէր անդամները՝ աստիճանէ շատերը մի հասարակութեան դիմակաւոր վամբիրները եղած են:

Այդ գաղափարէն կը յիշենք բարձրաստիճան աւագանի եկեղեցականներ, իւրմբագիրներ և ասկական անձեր, որոնք անշնայան շահը հասարակութեան վտանգէն, փրկութենէն, զարգացումէն, և որ մեծն է՝ հայրենիքի աւերումէն աւելի վեր դասելով, գիւնեցին ամենէն վատ գործերու՝ մատուցութեան, ըստութեան, շոշորթութեան, ազգութեան կրօնափոխութեան: Ի տակաւին հայկական շէնքին, Հին մերութեաններու՝ նորեր յաջորդեցին՝ բազմութեամբ...

Ես տպւիմ, ես փառաւորուիմ, ես բարձրանամ, ինչ փոյթ հասարակութեան մահը, անպատուութիւնը, անկումը. ահա այս է շահամը ինչ սկզբունքը: Եւ անձին շահը փնտռողը,

զը, ուրացաւ ազգին աստուածութիւնները — կրօնքը և Հայութիւնը. ու աստուածացուց եւր:

Չեն մոռցուած ժողովրդեան մէջ բուսած այն ողորմելի խեղճուկ արհեստարարները, որ հասարակութեան քուէով իշխանութեան բարձրանալով, ի սէր եսին՝ խարճեցին հասարակութիւնը, անոր ձեռքէն խլեցին արիւնիով գնուած իրաւունքները, նահատակութեամբ գործուրուած աւանդները:

Չեն մոռցուած այն եկեղեցականները, որ Շահերու և այլ օտարազգի պետերու առջեւ բարձր աստիճաններուն հասնելու, և ի սէր մամուլայի կողմնակցին սուր տաճարներ, լքին ազգին շուրթած խեղճ ու անտէր զուգները, ծախեցին եկեղեցական սեփական իշխանութիւնները, մատնեցին իրենց զաւակները, հալածեցին իրենց եղբայրները...

Չեն մոռցուած այն ուրոյն ուրոյն թերթերու անձին շահասէր վարիչները, որ պատուաշունչներու և տարւոյ փառքի կամ մի քանի կողմնակցներու համար կը պատերազմէին ազգութեան, եղբայրութեան, ճշմարտութեան դէմ. և նոյն շնչին տասը փառքի համար պարագային համեմատ ինքզինքնին կը հրուշակէին մերթ լուսաւորական, մերթ հոյզմէական: Այս չեն մոռցուած անոնք՝ որոնք նոյն տարւոյ փառքի սիրոյ մարմալէն գինովեցած, դիմած են զազգի մատուցութեանը:

Չեն մոռցուած ժողովրդեան փառած անդամներու այն վճռականները, որոնք անձին շահը ձեռք բերելու համար, մեր կիսամեծ ազգութեան բորենիները կը գտնան իրենց յուպակական մատնութեամբ... Այս մեր բիւռնէն ծնած ու մեր արեան տարուկները հանդիսացած անդամներու բազմութիւնը, կրնանք մեր բուն թշնամին չի համարել:

Կրնանք ըսել թէ մենք չենք մեր բուն թշնամին:

Նախ մեր ներքին թշնամին նուաճենք...

Զ. Ծ. ԵՐԵՄԵԱՆ

